

(među kojima je pored Srbijanaca ili Srba - isprva podjedno bio visok udio Grka i Cincara), te isključive pripadnosti same općine ustrojstvu srbijanske pravoslavne crkve.

Pošto je u zagrebačkim naseljima (sukladno ukupnom srednjoistočnoeuropskom civilizacijskom podneblju) već stoljećima cvjetao plodni višenarodnosni suživot, opće društvene prilike mogle su podjednako pružiti doseljenom grčkom, cincarskom, ili već srpskom građanstvu sve uvjete za uspješno očuvanje vlastite etničke i kulturne samobitnosti. Ali unatoč tome, uskoro je čak i u sklopu gradečke/zagrebačke pravoslavne crkvene općine prevladao utjecaj srbijanskog ekskluzivizma. Tako se već u doba Četrdesetosmaške revolucije ona proglašava isključivo »srbiskim obšćestvom sv. preobraženske crkve u Zagrebu«.

Tijekom tridesetih i četrdesetih godina prošlog stoljeća postaje upravo zagrebački Gradec žarište ukupnih društvenih, političkih i gospodarskih kretanja u sklopu hrvatskog nacionalnog preporoda - pružajući na svom tlu prostora za utemeljenje brojnih novih ustanova, udruženja, javnih glasila i dr. O tome dokumentirano svjedoči studija *Agneze Szabo* u kojoj autorica analizira hrvatske središnje preporodne ustanove na zagrebačkom Gradecu, te njihov utjecaj na modernizaciju javnog života u razdoblju između 1835. i 1848. god.

Ukidanje preživjeloga kasnofeudalnog poretka u Četrdesetosmaškoj revoluciji omogućilo je uskoro, da se uklone također granice dotadašnjih različitih jurisdikcija na zagrebačkom području. U prilogu o carskom patentu Franje Josipa I. iz 1850. god. kao kraju feudalne uprave grada Zagreba, prikazala je *Agneza Szabo* na koji je način provedeno konačno objedinjavanje svih ovdašnjih povijesnih naselja u cjeloviti urbani prostor moderne hrvatske metropole.

Zadržao sam se u svom prikazu novog zbornika nešto detaljnije na nekim prilogima iz početnog i završnog razdoblja gradečke povijesti, jer je u njima osobito iskazana unutrašnja povezanost samostalnog razvitka Gradeca - kao slobodne kraljevske varoši od 1242. do 1850. god. - podjednako sa širim (vremenskim ili prostornim) zbivanjima na ukupnom zagrebačkom naseljenom području. Mnogi vrijedni i zanimljivi historiografski rezultati, sadržani u ovoj knjizi, nedvojbeno će uskoro biti predmetom daljnjih razmatranja: napose pri izlaganjima stručnjaka na znanstvenim skupovima, koji se održavaju tijekom ove jubilarne godine za Zagreb i njegovu biskupiju/nadbiskupiju. Stoga je osobito hvalevrijedno, što su se autori (referenti) i urednici zbornika »Zagrebački Gradec 1242-1850.« pobrinuli, potrudili da ovo djelo poklone svome gradu i svojim sugrađanima vrlo brzo po završetku simpozija.

Igor Karaman

FRANJO Š A N J E K, CRKVA I KRŠĆANSTVO U HRVATA (SREDNJI VIJEK)
KRŠĆANSKA SADAŠNJOST, BIBLIOTEKA PRIRUČNICI, SV. 22, ZAGREB 1993, STR. 629.

Pregled srednjovjekovne povijesti kršćanstva i Crkve u Hrvata drugo je prerađeno i dopunjeno izdanje knjige koja je pod istim imenom prvi puta objavljena 1988. godine. Iako se metodološkim pristupom i tematskom koncepcijom u potpunosti nastavlja na prethodno izdanje, sinteza predstavlja dodatni trud i nastojanje autora da se, unošenjem novih problematskih cjelina i korištenjem najnovijih rezultata historiografije, naglasi značaj koji je za hrvatsku povijest srednjega vijeka imala Crkva i kršćanstvo na našim prostorima.

U uvodnom poglavlju iz pera Tomislava Šagi-Bunića (*Čemu istraživanje povijesti?*) (VII-XXI) ukazano je argumentima teološke i filozofske znanosti, na nužnost proučavanja povijesti te njezin značaj za razumjevanje uloge Crkve i vjere u životu svakog kršćanina.

U odnosu na prethodno izdanje predstavlja poglavlje *Kršćanstvo u rimskoj Dalmaciji, Iliriku i Panoniji prije doseljenja Hrvata (XXIII-XLIII)* u kojem je iznesen sažet pregled najvažnijih političkih i vjerskih zbivanja na navedenim prostorima od početka kršćanstva do doseljavanja Hrvata.

Pregled povijesti Crkve i kršćanstva u Hrvata započinje razmatranjem *Metodičkog pristupa u istraživanju i pisanju povijesti Crkve u Hrvata (4-38)*. Metodologija kao neophodan preduvjet pristupanju izradbe sinteze nagovještana je sažetim, ali poticajnim naznakama kriterija i mogućnosti vrednovanja povijesne građe te navođenjem osnovnih tema za obradu kojih je nužna primjena metodoloških postupaka i rezultata raznovrsnih znanstvenih disciplina. U sklopu ovog poglavlja napose je dragocjen opsežan pregled izvora i literature iz pojedinih podtema crkvene povijesti u Hrvata (u drugom izdanju dopunjen popisom najrecentnijih radova, str. 38).

Počeci kršćanstva u Hrvata, tijekom pokršćavanja (41-57), djelovanje slavenskih misionara Sv. Cirila i Metoda te prvi izvori o Hrvatima kao narodu kršćanske vjere, istaknuti su kao prijelomni događaji naše ranosrednjovjekovne povijesti, a pozitivni rezultati cjelokupnog procesa značili su za Hrvate višestruku političku i kulturnu afirmaciju u sklopu europskih kršćanskih zemalja srednjega vijeka.

Redovništvo u Hrvata u ranom srednjem vijeku (58-79) predstavljeno je kao najagilniji promicatelj širenja i učvršćenja kršćanstva na našim prostorima. Navodeći početke djelovanja prvih benediktinskih i cistercijskih zajednica u Hrvata, autor ukazuje na njihov doprinos kulturnom napretku sredina u kojima su djelovali (skriptoriji, glagoljaška književnost, graditeljstvo).

Glagoljsko pismo i narodni književni jezik kao *Ćirilometodska baština u Hrvata* (80-102) nastalo je i opstojalo na razmeđu europskog Istoka i Zapada, djelujući kao stalno prisutni nositelj europskog jedinstva i kulturni posrednik između Rima i Carigrada. Mogućnošću upotrebe staroslavenskog jezika i glagoljskog pisma u bogoslužju Hrvatska je tijekom svih stoljeća predstavljala jedinu zemlju slavenskog svijeta u kojoj je domaći jezik i pismo bilo u zvaničnoj upotrebi. Glagoljaška književnost doživjeti će svoj vrhunac u doba pojave tiska, a crkvene knjige otisnute u njihovim tiskarskim radionicama predstavljati će najjaču obranu hrvatske pisane riječi i tradicije (103-116).

Od političkih zbivanja na hrvatskim prostorima neodvojiva je povijest Crkve u Hrvatskoj u doba narodnih kneževa, kada se dvojba oko prevage utjecaja Rima ili Carigrada raspliće Branimirovim savezom s papom Ivanom VIII. (117-131).

Religiozni i socijalni aspekti Grgurovske obnove u Hrvatskoj (132-142) jedno su od osnovnih obilježja Crkve u Hrvata u XI. st., a crkveni sabor u Splitu (1060. god.), Zvonimirov odnos prema papi i zavjernica najvažniji događaji cjelokupnih gibanja.

Posebno značajan aspekt hrvatskog srednjovjekovlja predstavlja uloga Crkve u njegovom kulturnom, prosvjetnom i znanstvenom razvoju (143-185). Uz crkvene ustanove vezan je početak školstva, sustavne pismenosti i obrazovanja u Hrvata, a samostanski skriptoriji najjače su žarište književnog i prepisivačkog stvaralaštva hrvatskog srednjovjekovnog društva. Iz toga vremena potječe i nekoliko istaknutih hrvatskih intelektualaca, mahom crkvenih osoba (Herman Dalmatinac, Pavao Dalmatinac, Monald iz Kopra, Martin iz Zadra, Juraj iz Slavonije, Augustin Kažotić, Ivan Stojković i drugi) koji su svojim djelovanjem, najčešće izvan hrvatskog prostora, dali značajan prilog razvoju brojnih znanstvenih disciplina i pronosili ime svoga naroda i domovine diljem Europe.

Križarski pokret i viteški redovi u Hrvatskoj (186-198) nezaobilazna su epizoda hrvatskog srednjovjekovlja. Prolasci kršćanskih vojski kroz naše krajeve, trajno zapisani u izvješćima i dnevnicima sudionika pohoda, vrijedan su izvor poznavanja svakodnevnja naših krajeva. U isto vrijeme su u Hrvatskoj po uzoru na ostale kršćanske zemlje, osnovani redovi templara i ivanovaca koji su u crkvenom, društvenom i političkom životu Hrvatske imali značajnu ulogu.

Poglavlje *Evangelizam i heterodoksnost u crkvi u Hrvata od 12. do 15. stoljeća* (199-245), u kojem autor obrađuje postanak, povijesni tijek i zasade Crkve bosanske, jedna je od najtemeljitije obrađenih cjelina knjige. Sustavno su prikazani korijeni i veze Crkve bosanske s ostalim dualističkim pokretima, osnovna dogmatska načela, te politički značaj Crkve bosanske u doba propasti Bosanskog kraljevstva i u tijeku islamizacije tih prostora.

Inkvizicija (246-265) u Hrvatskoj obrađena je u kontekstu djelovanja dominikanskog i franjevačkog reda na suzbijanju heretičkih pokreta. U sklopu poglavlja *Siromasi i siromaštvo u hrvatskom srednjovjekovlju* (266-316) autor prikazuje najznačajnija sjedišta djelovanja dominikanaca i franjevaca, podjelu unutar franjevačkog reda te doprinos dominikanaca razvoju školskog sustava, studija i obrazovanja u Hrvatskoj. Pored navedenih, *pustinjački redovi u Hrvatskoj* (317-323), napose pavlini i augustinci, također su odigrali značajnu ulogu u hrvatskoj crkvenoj i kulturnoj povijesti.

Vjerska pouka u Hrvatskoj u srednjem vijeku (324-339) sastavni je dio nastojanja Crkve na iskorjenjivanju neprosvječenosti, a njezina sredstva (propovjedanja, crkvene knjige) predstavljala su nezaobilazan i brižljivo pripreman dio crkvene politike u hrvatskom srednjovjekovnom društvu.

Tijekom srednjega vijeka jedan od najizrazitijih i najmasovnijih primjera iskazivanja vjere pojedinca su odlasci na hodočašća te osnivanje i rad vjerskih bratovština. U istom poglavlju autor se osvrće na srednjovjekovne svece i blaženike s hrvatskih prostora, odjeke vjerskog pokreta »devotio moderna« u djelima naših humanista te osnovna obilježja redovničke i laičke duhovnosti u Hrvatskoj (340-376).

Obnova Crkve, nastojanja u svezi kršćanskog ujedinjenja i prevladavanja krize održavanjem općih crkvenih koncila, obilježja su crkvene povijesti XV. st. Nemali doprinos svim tim zbivanjima dali su svojim radom Hrvati Ivan Stojković i Andrija Jamometić (377-387). Razmatranjem odjeka Bazelskog sabora na pitanja bosanskohercegovačkih krstjana, djelovanja Ivana Kapistrana i pojave husita u Hrvatskoj, obrađen je problem *heterodoksnog kršćanstva u našim krajevima potkraj srednjeg vijeka (388-401)*.

Poglavljem *Mjesto i značenje knjige u Hrvata na prijelazu iz srednjeg u novi vijek (402-420)*, u kojem je sadržan pregled prvih javnih i privatnih knjižnica, tiskara i izdavača u Hrvatskoj, završava prvo izdanje sinteze. U dopunjenom izdanju kao dodatak su objavljena još četiri poglavlja. U prvom (*Zena u hrvatskom srednjovjekovlju, 509-528*) autor ukazivanjem na osnovne aspekte spominjanja i djelovanja žene u različitim aspektima života srednjeg vijeka, otvara metodološko pitanje pristupa i načina istraživanja položaja žene, braka, obitelji, djece i odgoja u hrvatskom društvu prošlih stoljeća.

Dodatak *Hrvati, Židovstvo i Islam (529-542)* obrađuje hrvatske veze i prožimanja s kulturom, društvom i religijom židovskog svijeta i islama, nazočnost Hrvata u arapskom svijetu (Dalmatinac Djawhar, Hrvati u Andaluziji), te se još jednom vraća na problem islamizacije Bosne nakon osmanlijskog osvajanja.

U sklopu prikazivanja odjeka, ali i utjecaja Hrvata na europski humanizam i duhovna gibanja obrađena je uloga Ivana Stojkovića i Marka Marulića (543-556).

U posljednjem poglavlju *Mjesto teološkog studija u povijesti hrvatskog školstva (557-568)* autor ističe značaj i doprinos pojedinih crkvenih učilišta u sklopu općeg razvoja školstva i obrazovanja u Hrvatskoj.

Kao poseban prilog knjiga sadrži opsežan kronološki pregled najznačajnijih događanja u crkvenoj povijesti Hrvata, donesen usporedo s podudarajućim zbivanjima u Hrvatskoj i svijetu (421-507), popis karata (569-570), kazalo etničkih, osobnih i zemljopisnih imena (571-601), predmetno kazalo (601-620) i sadržaj (621-629). Svako poglavlje popraćeno je dodacima s odlomcima najznačajnijih i tematski odgovarajućih vrela, izborom najvažnije literature te bogatim i za svakog čitatelja nadasve korisnim ilustrativnim, tabelarnim i kartografskim materijalom.

Knjiga F. Sanjeka, možemo na kraju zaključiti, predstavlja kako u svome prvotnom tako još izraženije i u drugom, dopunjenom izdanju, vrijedan pokušaj sintetskog prikaza povijesti Crkve i kršćanstva hrvatskog srednjovjekovlja. Promišljeno podjeljena na najtemeljnija poglavlja - ključne problematske cjeline hrvatske povijesti, knjiga predstavlja nezaobilazan priručnik kako za istraživače različitih područja srednjega vijeka u Hrvata tako i šire čitateljstvo, koje o cjelokupnom razdoblju, zbivanjima i nositeljima želi saznati nešto više. Povijest Crkve i kršćanstva u Hrvata, značaj duhovnosti i vjere koja je u svim vjekovima i »nejučačkim vremenima usprkos« pratila sudbinu vlastitog naroda, a čije je sistematsko istraživanje najčešće nepravedno zanemarivano u djelima i istraživačkim projektima hrvatske historiografije, dobiva time dužno, dostojno mjesto u sklopu širih političkih, društvenih i kulturnih događanja hrvatskog i europskog srednjovjekovnog ozračja.

Lovorka Čoralčić

POD OKIĆEM

Zavičajni priručnik - uredio dr. Dragutin Pavličević, Zagreb 1994.

Zamisao o pisanju zavičajne knjige o župama Sv. Marije i Sv. Martina pod Okićem nastala je u krilu likovne kolonije »Ladanja Kamila Tompe« što ju je zamislila slikarica i pjesnikinja Lidvina Luketa po uzoru na isto takvu grupaciju kulturnih radnika koju je ona svojedobno pokrenula i vodila na prelijepom poluotoku Primoštenu. Oko toga »sabora za umjetnost i kulturu« aktivirali su se prije svega župnici vlč. Juraj Župancić i vlč. Pavao Kunštek te više drugih intelektualaca, pretežno posjednika ljetnikovaca na brežuljcima pod Okićem. Bilo je to spontano rađanje želje da se na ljepotu okićkog kraja odgovori i, u neku ruku, zahvali stvaralačkim činom punim ljubavi.

U tom okviru je povjesničar dr. Dragutin Pavličević u »Ladanju« podjesen 1992. održao predavanje o 8 stoljetnoj povijesti Okića, a župnik vlč. Juraj Župancić predložio je da se taj tekst proširi, dopuni obradom drugih tema o okićkom kraju i time izradi spomen-knjiga. Zalaganjem svih djelatnika u »Ladanju«, pod stručnim vodstvom dra. Pavličevića, nastalo je opsežno djelo od 550 stranica koje je svojom svestranošću i sjajnom likovnom opremom nadmašilo sva početna očekivanja.

UDK 949.75

ISSN 0353-295X

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

R A D O V I

27

U SPOMEN
JOSIPU LUČIĆU

UDK 949.75

ISSN 0353-295X

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

R A D O V I

27

Z A G R E B

1994.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI KOLEGIJ:

Ivo GOLDSTEIN, Dragutin PAVLIČEVIĆ, Mario STRECHA

IZVRŠNI UREDNIK:

Mario STRECHA

PRIPREMA ZA TISAK:

Hrvoje STANČIĆ

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje.

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti i tehnologije.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.